

I korthet

- Genom projektets fältinventering har beståndet av fornlämningar och kulturlämningar inom vägkorridoren ökat med 65 % (från 41 till 113 st). Ökningen är störst inom delsträckorna 1, 2 och 3. Tre kategorier står för ökningen, fossil åkermark, gravar av stensättningstyp samt färdvägar.
- Lämningar utan synligt märke ovan jord bedöms utifrån fältbesiktning av topografiskt gynnsamma boplatslägen (jfr arkeologiska utredningsområden), och genom en GIS-baserad kartanalys av potentiella boplatslägen.
- Områden med förhöjd sannolikhet för boplatslämningar finns vid Pårup sydväst om Lindeörd samhälle, områdena på ömse sidor om Vramsån samt områden inom tpl Tings Nöbbelöv söder om Vä. Inga ytor kan dock helt friskrivas från fornlämningar och därmed arkeologiska insatser.
- Sex områden inom vägkorridoren bedöms innehålla lämningar med särskilda bevarandevärden för kulturmiljövården. Områdena fördelas inom hela korridorens längd.
- Projektets förslag till ny sträckning för väg E22 Linderöd-Vä har anpassats för att minimera intrång i fornlämningar och känsliga miljöer.

4. Pilotprojektets resultat

I detta kapitel ges en sammanfattning av de viktigare resultaten av den fördjupade arkeologiska utredningen inom föreslagen korridor för väg E22 mellan Linderöd och Vä. Avsnittet inleds med en beskrivning av fornlämningsbildens inom vägkorridoren före respektive efter fältinventeringen. Beskrivningen följer projektets indelning av korridoren i fyra delsträckor. Därefter följer en redogörelse för föreslagna områden för arkeologisk utredning samt utfallet från den GIS-baserade kartanalysen avseende sannolikheten för under mark dolda boplatslämningar. I avsnittet presenteras vidare de sex miljöer med särskilda bevarandevärden för kulturmiljövården som identifierats inom vägkorridoren. Kapitlet avslutas med en beskrivning av projektets samlade bedömning och förslag till ny dragning för väg E22 inom vägkorridoren.

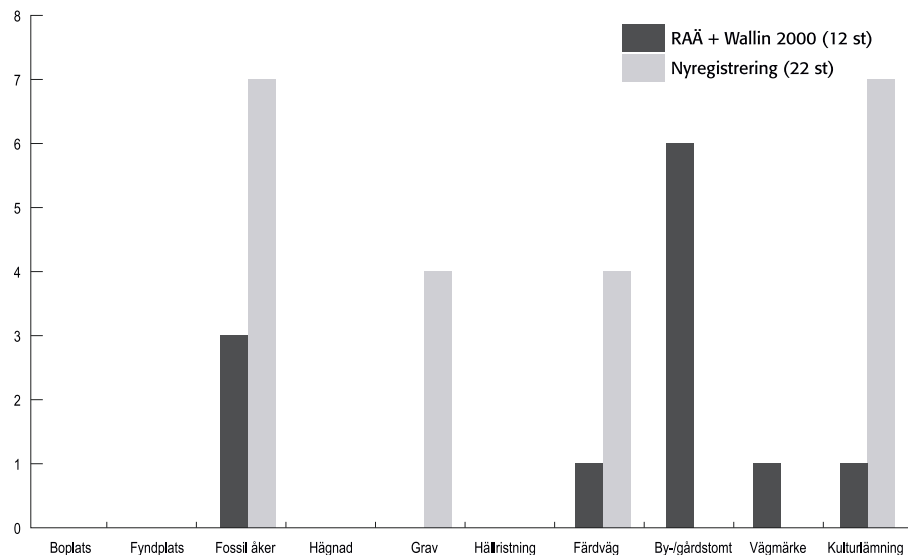
4.1 Fördjupad arkeologisk utredning inom korridor för väg E22 delen Linderöd-Vä

4.1.1 Fornlämningar och kulturlämningar före och efter fältinventeringen

Inom den första delsträckan mellan tpl Linderöd Syd och tpl Linderöd Nord dominerades fornlämningsbildens inom vägkorridoren före projektets fältinventering av två kategorier av lämningar, fossil åker respektive

by-/gårdstomter. Denna bild har genom projektets fältinventering fördjupats, då antalet registrerade lämningar ökat från 12 till 34 stycken. Av 22 nyregistrerade lämningar har 13 stycken fornlämningsstatus (fig. 52). Som redan antydde vid UV Syds stickprovsinventering 2000 inför val av korridor, fanns det skäl misstänka att andelen fossil åker skulle öka kraftigt på åsen (Wallin 2000). Denna förväntan har även infriats, då just denna fornlämningstyp har ökat mest inom delsträckan. Övriga kategorier som ökat vid projektets inventering är förhistoriska gravar, främst stensättningar samt färdvägar. Att gravar nu konstaterats uppe på åsen i samband med röjningsröseområden ställer de senare i en delvis ny dager, då möjligheten ökar för att dessa kan ha ett ursprung ner i förhistorisk tid. Slutligen har flera sentida kulturlämningar, i form av husgrunder, äldre vägbankar och en gränssten, registrerats inom delsträckan. Dessa har i dagsläget inte status som fast fornlämning, men denna bedömning kan komma att ändras av Länsstyrelsen.

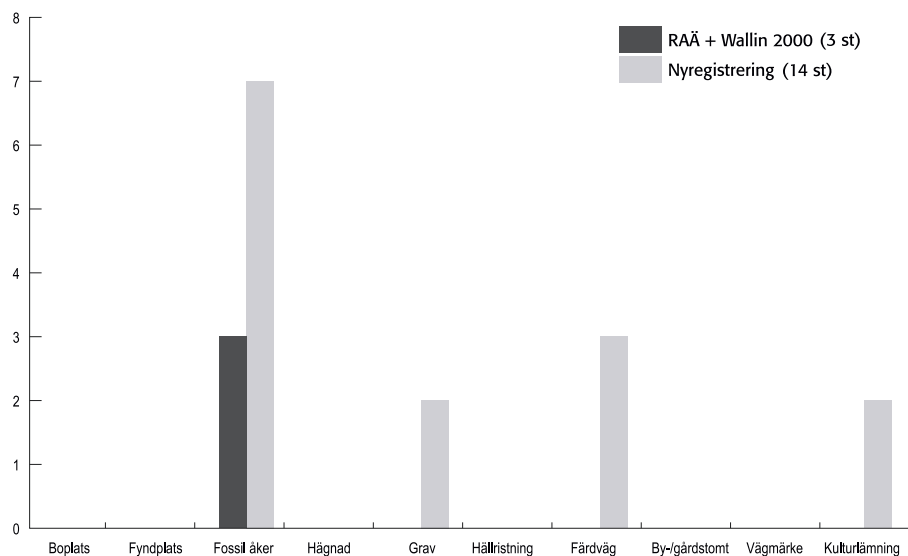
Inom den andra delsträckan mellan tpl Linderöd Nord och Bro över Vramsån, fanns inga kända registrerade fornlämningar i fornminnesregistret, bortsett från de tre lokaler med fossil åker som påträffades vid stickprovsinventeringen år 2000. Genom projektets fältinventering har antalet lokaler ökat från 3 till 17 stycken. Av 14 nyregistrerade lämningar har 10 stycken status som fast fornlämning (fig. 53). Även på

Figur 52. Andelen fornlämningar och kulturlämningar inom delsträcka 1 på Linderödsåsen före respektive efter projektets fältinventering.

denna sträcka är det framför allt fossil åker som står för ökningen, men det finns också inslag av gravar och färdvägar samt några sentida kulturlämningar, bl.a. en välbevarad fägata vid Spångarp sannolikt från tidigt 1800-tal.

Den tredje delsträckan inom vägkorridoren, mellan Bro över Vramsån och tpl Tollarp, löper helt på slätten i fullåkersbygd. Även på denna sträcka fanns endast ett fåtal registrerade fornlämningar. Efter vår inventering har beståndet ökat från 3 till 27 lokaler, samtliga med fornlämningsstatus (fig. 54). Mest överraskande är den stora ökningen av gravar, men även fossil åker, färdvägar och en hällristning finns representerade. Det bör dock framhållas att lämningarna inte är spridda inom korridoren, utan huvudsakligen kan knytas till en samlad miljö vid Skättilljunga. Denna miljö har även lyfts fram som ett område med särskilt bevarandevärde (jfr avsnitt 4.1.3).

Figur 53. Andelen fornlämningar och kulturlämningar inom delsträcka 2 på Linderödsåsens nordsluttning före och efter projektets fältinventering.

Även den fjärde delsträckan, mellan tpl Tollarp och tpl Tings Nöbbelöv, löper helt på slätten genom fullåkersbygd. Den kända fornlämningsbilden skiljer sig inom denna del av korridoren genom det stora antalet registrerade boplatser och fyndplatser. Vår fältinventering har inte förändrat utan snarare förstärkt denna bild, samtidigt som även nya kategorier av lämningar registrerats på sträckan. Efter inventeringen har beståndet ökat från 23 till 35 lokaler, d.v.s. en ökning med ungefär en tredjedel (fig. 55). Bland nyregistrerade lämningar märks förutom fyndplatser och en enskild boplats, en lokal med fossil åker samt flera sentida kulturlämningar i form av en lägenhetsbebyggelse och gränsdiken. De senare har som tidigare nämnts för närvarande inte status som fast fornlämning. Denna bedömning kan dock ändras av Länsstyrelsen.

Ser man till de samlade resultaten från projektets fältinventering har beståndet av fornlämningar och övriga kulturlämningar ökat från 41 till 113 stycken, d.v.s. en ökning med mer än 65 % (fig. 56). Den stora ökningen i förhållande till fornminnesregistrets uppgifter är mest påtaglig inom delsträckorna 1, 2 och 3, medan andelen nyfynd inom delsträcka 4 är färre. Som framgår av diagrammet i figur 56 är det framför allt tre kategorier av lämningar som står för ökningen, nämligen gravar av stensättnings- och rösetyp, fossil åkermark och färdvägar. Bara enstaka nyfynd av dessa lämningstyper gjordes inom delsträcka 4.

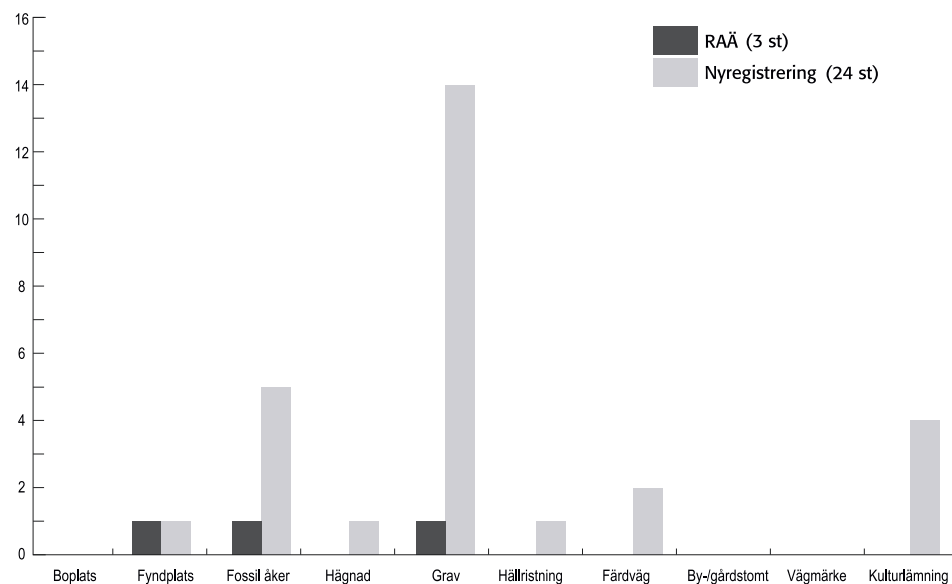
En faktor som måste kommenteras är den ojämna fördelningen av registrerade lokaler med boplatser och fyndplatser, som är betydligt fler i vägkorridorens östra del jämfört med sträckorna längre mot väster samt uppe på åsen. Denna bild, som även kvarstår efter projektets fältbesök, visar dock inte på en reell spridning av förhistoriska bosättningar, utan speglar istället omfattningen hos de områden med åkermark som varit tillgängliga för ytbesiktning av arkeologiska fynd och iakttagelser. Detta källkritiska problem har vi försökt att bemöta, både genom fältmässiga bedömningar och GIS-baserade kartanalyser, i syfte att identifiera topografiskt fördelaktiga lägen för förhistorisk bosättning i landskapet (jfr avsnitt 4.1.2).

Den kraftiga ökningen av antalet nyregistrerade forn- och kulturlämningar är inte unik för vårt utredningsområde, utan har konstaterats i samband med specialinventeringar i andra delar av landet. Som exempel kan nämnas inventeringarna 1985–86 i samband med utbyggnaden av den nya E 18 mellan Enköping och Bålsta, Upplands län, som resulterade i omfattande

nyfynd av främst boplatser, men även älvkvarnsförekomster och hållristningar (Hermodsson 1996, s. 12f). Likaledes visar en sammanställning av resultaten från 25 arkeologiska utredningar, genomförda i Uppsala län mellan åren 1982–1992 på en omfattande andel nyfynd, företrädesvis av boplatser och bebyggelselämningar, men även av andra kategorier som gravar och odlingslämningar (a.a. 1996, s. 13).

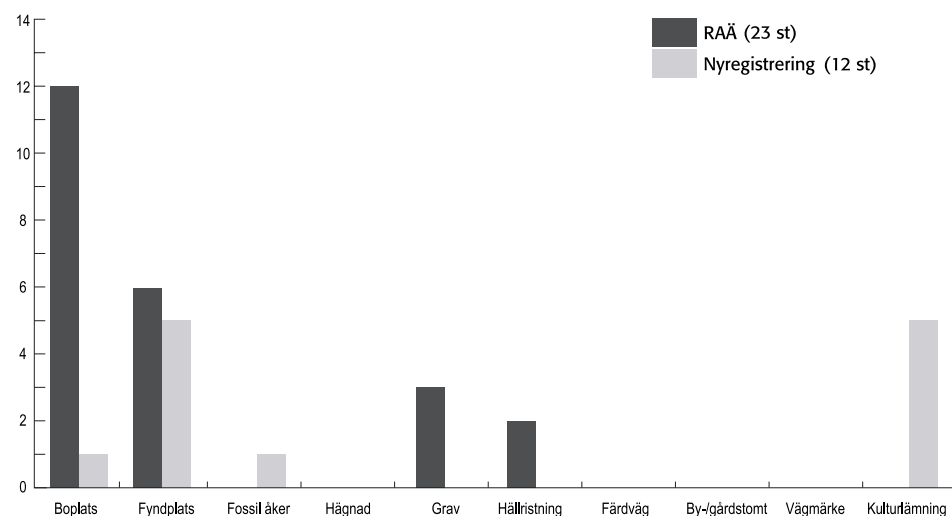
Uppgifterna i fornminnesregistret, eller FMIS (informationssystem för fornminnen), baseras huvudsakligen på insamling och dokumentation utförd i samband med Riksantikvarieämbetets nationella inventeringsprogram, en verksamhet som pågått sedan slutet av 1930-talet. Inventeringarna inom vårt område har genomförts i två omgångar, dels åren 1971–72 inom ramen för den s.k. förstagångsinventeringen, dels i början av 1990-talet med den s.k. reviderade andragångsinventeringen. Programmet för inventeringen har under åren genomgått många förändringar, främst beroende på att synen på fornlämningsbegreppet vidgats och förändrats. Som exempel kan nämnas att det först var i början av 1970-talet som man beslöt att även fasta fornlämningar utan synlig begränsning respektive märke ovan jord, som t.ex. boplatser, skulle omfattas av inventeringen. Ett annat exempel på en vidgning av fornlämningsbegreppet kom i slutet av 1980- och början av 1990-talet, då en förändrad syn på det vetenskapliga värdet hos fossila lämningar efter äldre tiders odling och röjning, ledde till att dessa kom att registreras av inventeringen (Hermodsson 1996, s. 18ff).

Åren 1991–1992, då vårt område inventerades för andra gången, hade den nya tolkningen av fornlämningsbegreppet på fossil åkermark så smått börjat tillämpas.

Figur 54. Andelen fornlämningar och kulturlämningar inom delsträcka 3 på slätten nedanför Linderödsåsen före och efter projektets fältinventering.

Att inte alla områden med fossil åker då kom att registreras kan bero på olika orsaker; t.ex. att större och mer tydliga eller sammanhängande miljöer prioriterades i förhållande till mindre och mer fragmenterade miljöer. En annan förklaring kan vara att inventerarna av praktiska skäl, som t.ex. svårforcerad vegetation eller tidspress, inte hann med att avsöka alla arealer. Den stora ökningen av antalet nyregistrerade gravar kan förklaras på liknande sätt, d.v.s. att platserna inte besöktes. Merparten av de nyfunna gravarna kan dock knytas till ett område med fossil åkermark. Här kan inventeraren ha valt en mer försiktig tolkning, och istället uppfattat gravarna som röjningsrösen och därmed en del av den fossila åkermarken. Att färdvägar av olika typer, såsom hålvägar och äldre vägbankar, inte finns upptagna i inventeringen, kan däremot knappast tillskrivas praktiska orsaker, utan bör snarare förklaras av att dessa lämningar inte varit prioriterade i inventerarnas arbetsanvisningar.

Figur 55. Andelen fornlämningar och kulturlämningar inom delsträcka 4 på den Inre Kristianstadsslätten före och efter projektets fältinventering.

4.1.2 Arkeologiska utredningsområden och områden för potentiella fornlämningar

Syftet med en särskild utredning enligt kulturminneslagen är att klargöra förekomsten av fornlämningar inom ett planerat exploateringsområde. Den traditionella arbetsgången delas ofta upp i två steg, där steg 1 innefattar arkiv- och kartstudier följt av fältbesiktning, medan man i steg 2 följer upp med utredningsgrävning inom de ytor som pekats ut som potentiella fornlämningar. Eftersom samtliga ytor inom vägkorridoren inte kunde besökas eller var tillgängliga för besiktning i fält, valde vi att fördjupa kunskapsunderlaget avseende det dolda kulturlandskapet med hjälp av boplatsanalyser i GIS-miljö.

Här ska blott poängteras att utfallet av GIS-analysen inte ska ses som ett självständigt underlagsmaterial inför arkeologiska utredningsgrävningar, utan som ett komplement till de föreslagna utredningsområdena, där de grå- och svartmarkerade ytor på kartbilden (se fig. 57) markerar olika grader av förhöjd sannolikhet för fornlämningar och därmed arkeologiska insatser. Av de fyra nivåer som redovisas markerar svart den högsta och vitt den lägsta nivån. Inga ytor kan dock helt avskrivas eftersom analysen baseras på variabler för förhistoriska boplatsslägen, och därmed inte utesluter förekomst av andra typer av dolda lämningar, som t.ex. gravar, offerfynd och medeltida eller historiska bebyggelselägen som inte gett avtryck i de äldre källorna.

De arkeologiska utredningsområdena är inte jämt fördelade mellan vägkorridorens olika delsträckor, utan återfinns framför allt inom delsträckorna 1 och 4, med sju respektive tolv områden vardera (fig. 57). Detta kan ställas mot delsträckorna 2 och 3, där antalet områden endast uppgår till två respektive tre stycken. Den ojämna fördelningen beror som tidigare nämnts inte på att andelen boplatser skulle vara färre i de senare områdena, utan är snarare en följd av att andelen öppen och besiktningsbar mark är mindre och därmed är även möjligheterna sämre att läsa en äldre landskapsbild.

Ser man till den sammantagna bilden av de föreslagna arkeologiska utredningsområdena kontra områden med en förhöjd sannolikhet för boplatsslämningar, kan man notera att båda kategorier över lag visar på en god rumslig överensstämmelse. Denna är dock inte utan undantag och i materialet finns således både exempel på områden som fångats upp vid

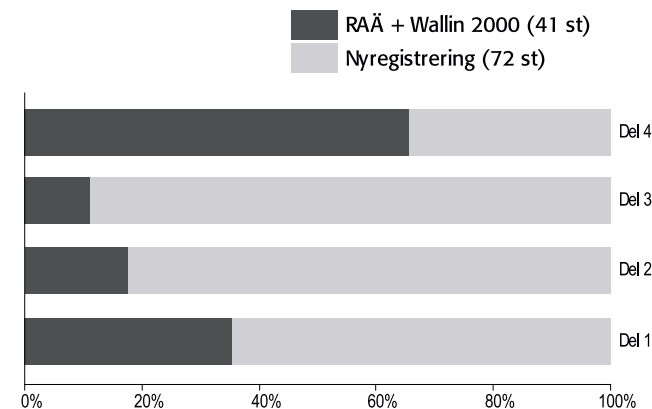
fältinventeringen, men som inte ger sig till känna i kartanalysen, liksom det även finns exempel på motsatsen. De två metoderna kompletterar därför varandra och utgör tillsammans ett mer fullständigt underlag i den fortsatta vägprocessen, avseende behovet av arkeologiska insatser.

Som framgår av kartbilden i figur 57 (se sidan 119) är det framför allt tre områden som utmärker sig i den GIS-baserade boplatssanalysen genom särskilt hög potential för boplatsslämningar: området vid Pårup sydväst om Linderöd samhälle, områdena öster och väster om Vramsåns lopp (jfr Bro över Vramsån) samt området inom tpl Tings Nöbbelöv söder om Vä. Det är i övrigt främst på slätten inom delsträcka 3 och 4 som större och mer sammanhängande ytor uppvisar en kraftigt förhöjd potential för boplatsslämningar.

4.1.3 Områden med särskilda värden

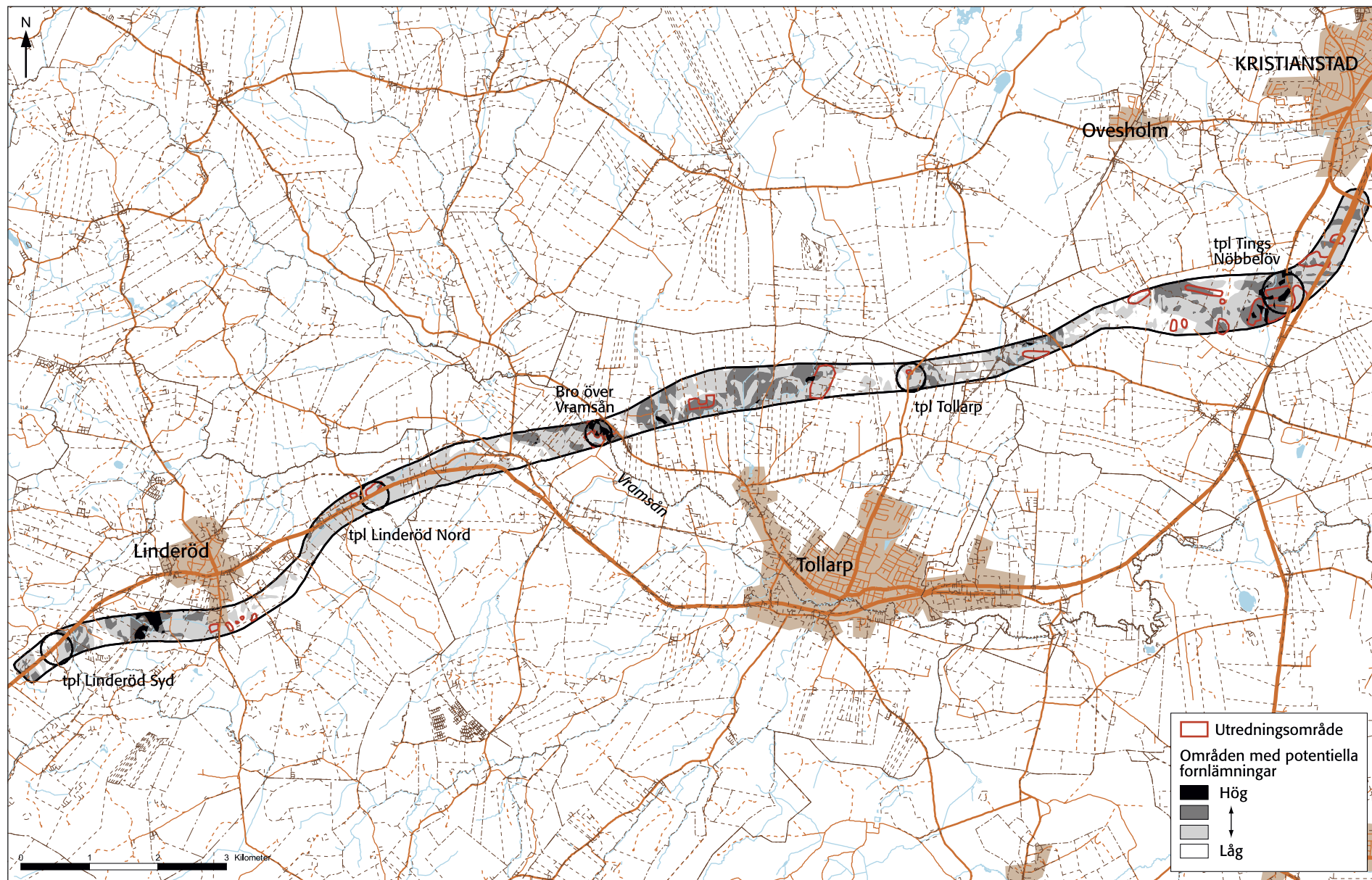
En typ av underlag som efterfrågats av beställarna är samlade miljöer inom vägkorridoren, som utifrån fornlämningsbilden och eventuella andra kulturbärande lämningar och strukturer rymmer särskilda bevarandevärden. En byggnadsantikvarisk inventering och värdering ingick däremot inte i uppdraget.

Projektet har sammantaget identifierat sex sådana områden inom korridoren. Dessa är fördelade inom hela korridorens längd, med två områden (Pårup och Tågarp/Spångarp) inom delsträcka 1 på åsen mellan tpl Linderöd Syd och tpl Linderöd Nord, ett område (Ullarp/Sätaröd) inom delsträcka 2 mellan tpl Linderöd Nord och Bro över Vramsån, två områden (Skättilljunga och Tullsåkra) inom delsträcka 3 mellan Bro

Figur 56. Fornlämningsbilden före och efter fältinventeringen inom respektive delsträcka av vägkorridoren redovisat i %.

Figur 57. Kartan visar den samlade bilden av föreslagna arkeologiska utredningsområden och potentiella områden för fornlämningar. De bygger på en fältmässig bedömning av goda topografiska lägen för förhistorisk bosättning och på GIS-baserade kartanalyser. De grå- och svartmarkerade ytor anger olika grader av förhöjd sannolikhet för boplatsslämningar, där svart har den högsta och vitt den lägsta nivån.

över Vramsån och tpl Tollarp samt ett område inom delsträcka 4 (Myren) längst i öster mellan tpl Tollarp och tpl Tings Nöbbelöv (fig. 58 och tabell 13).

Samtliga områden karakteriseras av en förtätad fornlämningsbild, där lämningarnas art tyder på ett stort tidsdjup. Tre typer av värden, vetenskapligt värde, upplevelsevärde och pedagogiskt värde, har använts som grund vid bedömningen (jfr avsnitt 2.2.5, s. 17).

Någon inbördes klassning mellan områdena har däremot inte bedömts motiverad utifrån uppdraget, utan dessa ska istället ses i förhållande till den omgivande fornlämningsbilden och kulturlandskapet inom vägkorridoren. En översiktlig karakteristik och värdetext för respektive områden finns i tabell 13 (jfr avsnitten 3.2.6, s. 60, 3.3.6, s. 74, 3.4.6, s. 92 och 3.5.6, s. 110 för en mer detaljerad beskrivning inom respektive delsträcka).

För fem av områdena utgör fossil åkermark med röjningsrösen samt förhistoriska gravar av stensättnings-typ ett mer eller mindre framträdande inslag. Särskilt området vid Skättilljunga utmärker sig genom sin mer komplexa sammansättning och stora inslag av gravar. Fyra miljöer innehåller även rester av äldre gårdsbebyggelse och/eller bevarade ägostrukturer som ger landskapet en ålderdomlig prägel. I fyra miljöer finns spår av äldre kommunikationslämningar, främst i form hålvägar och äldre vägbankar, men även fågator, vägmärken och banvallar förekommer. Flertalet färdvägar i åtminstone två av områdena, vid Tågarp/Spångarp och vid Ullarp/Sätaröd, utgör sannolikt äldre föregångare till dagens väg E22. Här utmärker sig framför allt miljön vid Ullarp/Sätaröd på Linderödså-

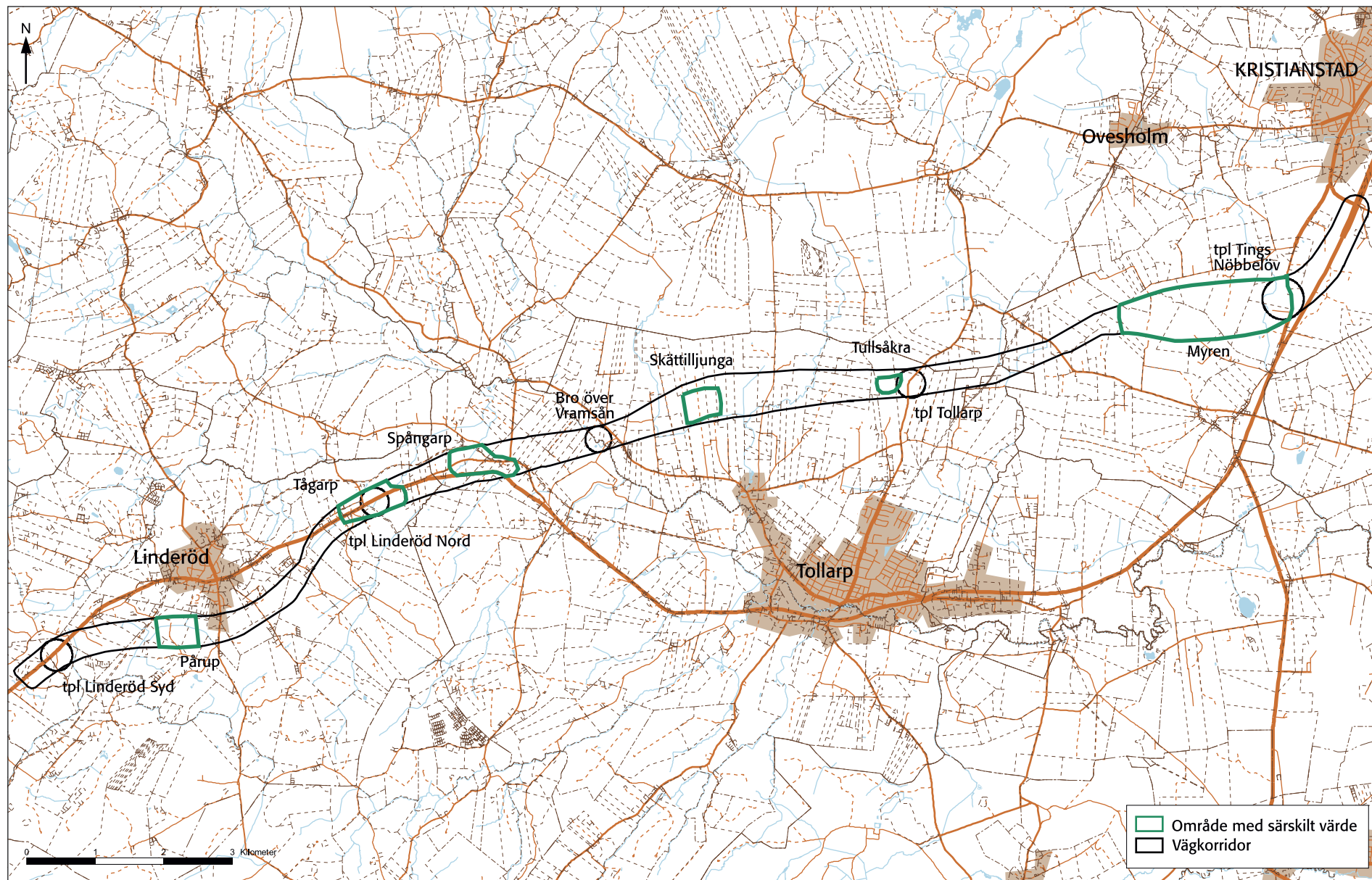
sens nordsluttning. Denna miljö, som även rymmer välbevarade lämningar med fossil åkermark ingår i det mycket stora riksintresseområdet för Naturvärden längs åsens kant och sluttning.

Området kring Myren söder om Vä skiljer sig från de övriga områdena genom att fornlämningsbilden här domineras av förhistoriska boplatser utan synligt märke ovan jord. Lämningarna inom detta område har framför allt ett arkeologiskt vetenskapligt värde, som förstärks genom de tydliga rumsliga och topografiska sambanden mellan boplatser och bebyggelselokalisering terrängelement, representerade av våtmarken Myren och några mindre vattendrag.

4.1.4 Samlad bedömning och förslag till vägdragning

Vi föreslår inom den första delsträckan av vägkorridoren på Linderödsåsen att vägen från Bösarp läggs som en breddning av befintlig väg, med den nya vägen förlagd söder om den nuvarande vägbanan (fig. 59). Härigenom undviker man påverkan inte bara på de fornlämningar och kulturlämningar som finns bevarade norr om den befintliga landsvägen, utan även de negativa effekterna på den äldre landskapsstrukturen med inäga-utmark kan begränsas. Även öster om tpl Linderöd syd, där korridoren viker av mot Ynnarp samt vidare förbi Pårup, är en nordlig dragning att föredra både ur fornlämnings- och landskapshistorisk synpunkt. Genom en sådan dragning begränsas påverkan på den ännu befintliga gården i Ynnarp och de tidigare gårdslägena, samtidigt som intrånget i den värdefulla miljön vid Pårup minimeras, så att de rumsliga sambanden mellan bebyggelsen och äldre markindelning inom Pårups bys ägoområde kan behållas.

Figur 58. Områden med särskilda bevarandevärden inom vägkorridoren. Se tabell 13.

Två områden med kraftig eller mycket förhöjd sannolikhet för arkeologiska insatser, har identifierats på den aktuella sträckan, dels öster om tpl Linderöd syd, dels mellan Ynnarp och Pårup. Potentiella områden för boplatslämningar förekommer dock i hela korridorens bredd och har därför inte vägts in i förslaget till vägens dragning. En extra höjd beredskap för arkeologiska insatser rekommenderas därför på detta avsnitt (fig. 59).

En nordlig dragning i korridoren bör även behållas öster om den värdefulla miljön vid Pårup. För att begränsa påverkan på befintlig småhusbebyggelse i södra utkanten av Linderöds samhälle, kan vägen behöva dras rakt igenom ett mindre område med fossil åker (se tabell 3, ID100093, sidan 47) innehållande röjningsrösen av ålderdomlig typ. Vi bedömer inte att röseområdet ur vetenskaplig och upplevelsesynpunkt är omistlig, däremot kan intrång i miljön förväntas leda till arkeologiska insatser. Med en nordlig dragning undviks å andra sidan påverkan på flera mindre föreslagna arkeologiska utredningsområden för potentiella boplatslämningar i korridorens södra del (fig. 59).

Strax väster om tpl Linderöd Nord är den nya vägen tänkt att åter ansluta till befintlig väg. Det finns både ur ett fornlämnings- och landskapshistoriskt perspektiv flera fördelar med att lägga breddningen söder om befintlig väg, eftersom man då undgår påverkan på såväl äldre färdvägar som föreslagna arkeologiska utredningsområden. En breddning mot söder innebär visserligen att vägen kommer nära Spångarps gårdstomt, som utifrån det äldre kartmaterialet bedöms ha en lång historisk kontinuitet på nuvarande plats. Den föreslagna placeringen för trafikplatsen sammanfaller

till stora delar med den värdefulla miljön vid Tågarp/Spångarp. Vi föreslår därför att en eventuell trafikplats läggs så långt västerut som möjligt för att undvika intrång i Spångarpsmiljön, dess fågata och andra äldre vägsträckningar (fig. 59).

De kända fornlämnings- och kulturvärdena inom vägkorridorens andra delsträcka öster om tpl Linderöd Nord, är helt knutna till den sammansatta miljön vid Ullarp och Sätaröd vid Linderödsåsens nordostslutning (fig. 59). Vägens sträckning bör därför läggas så långt mot söder som möjligt inom korridoren, för att undvika intrång i de sammansatta fornlämningsmiljöer, äldre vägstråk och övriga kulturlämningar som är särskilt rikt förekommande och i några fall mycket välbevarade i korridorens norra hälft. Även ur ett landskapsperspektiv erhålls minst negativ påverkan på äldre ägostrukturer om den nya vägen kan följa den befintliga sträckningen genom Ullarps ägor så långt åt öster som möjligt.

Den nya vägen bör öster om den värdefulla miljön vid Ullarp/Sätaröd och nedför åsens branta sluttning fortsatt följa längs korridorens södra kant. En sådan sträckning kan med fördel behållas även vid passagen över Vramsån, om förutsättningarna för den nya bron medger en sådan lösning. Med en sydlig dragning av vägen inom korridoren kan även påverkan på den lilla lokalen med fossil åker (se tabell 5, ID100038, sidan 70) väster om ån undvikas. Den föreslagna sträckningen innebär tyvärr att den äldre landsvägen förbi Sätaröd samt en mindre lokalgång från byn kommer att skäras av den nya vägen. Den befintliga bron över ån utgörs däremot av en modern cementbro utan påtagligt kulturhistoriskt värde.

Tabell 13. Beskrivning av områden med särskilda bevarandevärden inom vägkorridoren.

Område	Beskrivning	Värdetext
Pårup, Linderöds socken	Förtätad fornlämningsmiljö med stort tidsdjup. Består av två områden med fossil åkermark, två stensättningar, ett äldre gårdsläge i Pårup, en välbevarad jordkällare, en byväg samt en sentida banvall.	<i>Vetenskapligt värde:</i> Välbevarade rösemiljöer med inslag av gravar som vid arkeologisk undersökning förväntas ge ny kunskap om åsens äldre odlings- och bebyggelsehistoria. <i>Upplevelsevärde:</i> Väl bibehållna äldre bebyggelsestruktur med tydliga rumsliga och funktionella samband. Småskaligt öppet odlingslandskap med betesmarker och få åkrar. <i>Pedagogiskt värde:</i> Välbevarade och för allmänheten tydligt avläsbara lämningar i landskapet.
Tågarp och Spångarp, Linderöds socken	Förtätad fornlämningsmiljö med stort tidsdjup. Består av olika typer av färdvägar, ett vägmärke, ett äldre gårdsläge i Spångarp, fyra områden med fossil åkermark, en stensättning samt två möjliga förhistoriska boplatslägen	<i>Upplevelsevärde/pedagogiskt värde:</i> Består främst i de välbevarade och variationsrika spåren efter äldre kommunikationstråk och föregångar till väg E22. Även stensättningen har, genom sitt karaktäristiska krönläge, ett upplevelsevärde. <i>Vetenskapligt värde:</i> Den fossil åkermarken är starkt fragmenterad och bedöms därför inte som omistlig. Den välbevarade stensättningen bedöms ha ett större vetenskapligt värde, då inga gravar av denna typ tidigare undersökts på Linderödsåsen. Miljön ligger inom riksintresseområde för naturvården på Linderödsåsens nordsluttning samt inom Bevarandeplan för odlingslandskap område Knopparp.
Ullarp och Sätaröd, Västra Vrams socken	Förtätad fornlämningsmiljö med stort tidsdjup. Består av sammansatta lämningar i form av flera områden med fossil åkermark, ett gravröse, en husgrund, en äldre industrilämning efter stenbrytning och äldre färdvägar.	<i>Vetenskapligt värde:</i> Den fossila åkermarken med talrika rösen efter äldre stenröjning utgör en viktig karaktärlämning för åsen. Särskilt lokalen ID100041 innehåller välbevarade och sammansatta lämningar, där förekomsten av ett gravröse tyder på en hög ålder. <i>Upplevelsevärde/pedagogiskt värde:</i> Består i de för allmänheten tydliga och avläsbara spåren i landskapet efter äldre färdvägar, industrimiljö och äldre tiders odling. Även vegetation och markanvändning bidrar till ett större upplevelsevärde och pedagogiskt värde. Miljön ligger inom riksintresseområdet Linderödsåsens nordsluttning för naturvården.
Skättilljunga, Västra Vrams socken	Förtätad fornlämningsmiljö med stort tidsdjup. Utgörs av en sammansatt gravmiljö och fossil åkermark. Området fångar även upp Skättilljunga bys mycket välbevarade skiftesmonster med långsträckta ägostrukturer från 1830-talet.	<i>Vetenskapligt värde:</i> Få miljöer av detta slag har bevarats i den moderna fullåkersbygden, och än mindre varit föremål för moderna undersökningar. <i>Upplevelsevärde/pedagogiskt värde:</i> Ligger främst i miljöns väl sammanhållna karaktär, både topografiskt, rumsligt, visuellt och funktionellt. Till dessa värden bidrar även Skättilljunga bys ägostruktur som är ovanligt konsekvent genomfört jämfört med andra byar i närområdet.
Tullsåkra, Västra Vrams socken	Fornlämningsmiljö bestående av två lokaler med fossil åkermark och tre gravar av stensättningstyp.	<i>Vetenskapligt värde:</i> Det är mycket ovanligt att miljöer av detta slag har bevarats i den moderna fullåkersbygden, samtidigt som få moderna undersökningar har genomförts. <i>Upplevelsevärde:</i> främjas av grav- och rösemiljöns väl sammanhållna karaktär. Även den blockrika betesmarken invid bäcken bidrar till värdet.
Myren, Vä socken	Förtätad fornlämningsmiljö med stort tidsdjup. Utgörs av ett stort antal kända boplatser och bra boplatslägen kring topografiskt framträdande våtmark och anslutande vattendrag.	<i>Vetenskapligt värde:</i> Består i boplatsernas rumsliga och topografiska läge i förhållande till våtmarken och bäckarna, som är tydligt avläsbara i landskapet. <i>Upplevelsevärde:</i> Avser främst de blockrika betemarkerna söder och sydost om Myren. Inom miljön finns två mindre områden vid Adamsberg, upptagna i Ängs- och hagmarksinventeringen.

Slutligen utgör områdena på ömse sidor om Vramsåns flöde sannolika områden med omfattande under mark dolda fornlämningar. Både resultaten från projektets fältbesök och utfallet från boplatssanalysen pekar samstämmigt på en kraftigt förhöjd potential för under mark dolda lämningar. Detta utesluter naturligtvis inte att lämningar utan synligt märke även kan finnas inom andra delar av detta korridoravsnitt.

Inom vägkorridorens tredje delsträcka mellan Bro över Vramsån och tpl Tollarp har de två värdefulla miljöerna vid Skättilljunga och Tullsåkra i hög grad påverkat förslaget till vägdragning (fig. 59). För att undvika intrång i den välbevarade och komplexa fornlämningsmiljön skulle vägen antingen kunna läggas söder eller norr om området. Av de två alternativen förordas det senare, eftersom en nordlig dragning även innebär mindre påverkan på Skättilljunga bys välbevarade äldre ägostruktur, som avtecknar sig i form av nord-sydliga strukturer med gårdsgårdar, diken och vägar.

En nordlig dragning i vägkorridoren kan med fördel behållas även den återstående delen av sträckan. Visserligen finns partier där boplatssanalysen visar på en förhöjd potential för fornlämningar, men denna är den samma oavsett var inom korridoren som vägen dras. En nordlig sträcka är även att föredra strax väster om

tpl Tollarp, så att den värdefulla miljön vid Tullsåkra undgår påverkan, samtidigt som tpl Tollarp bör läggas så långt åt öster som möjligt, för att inte påverka fornlämningsmiljön.

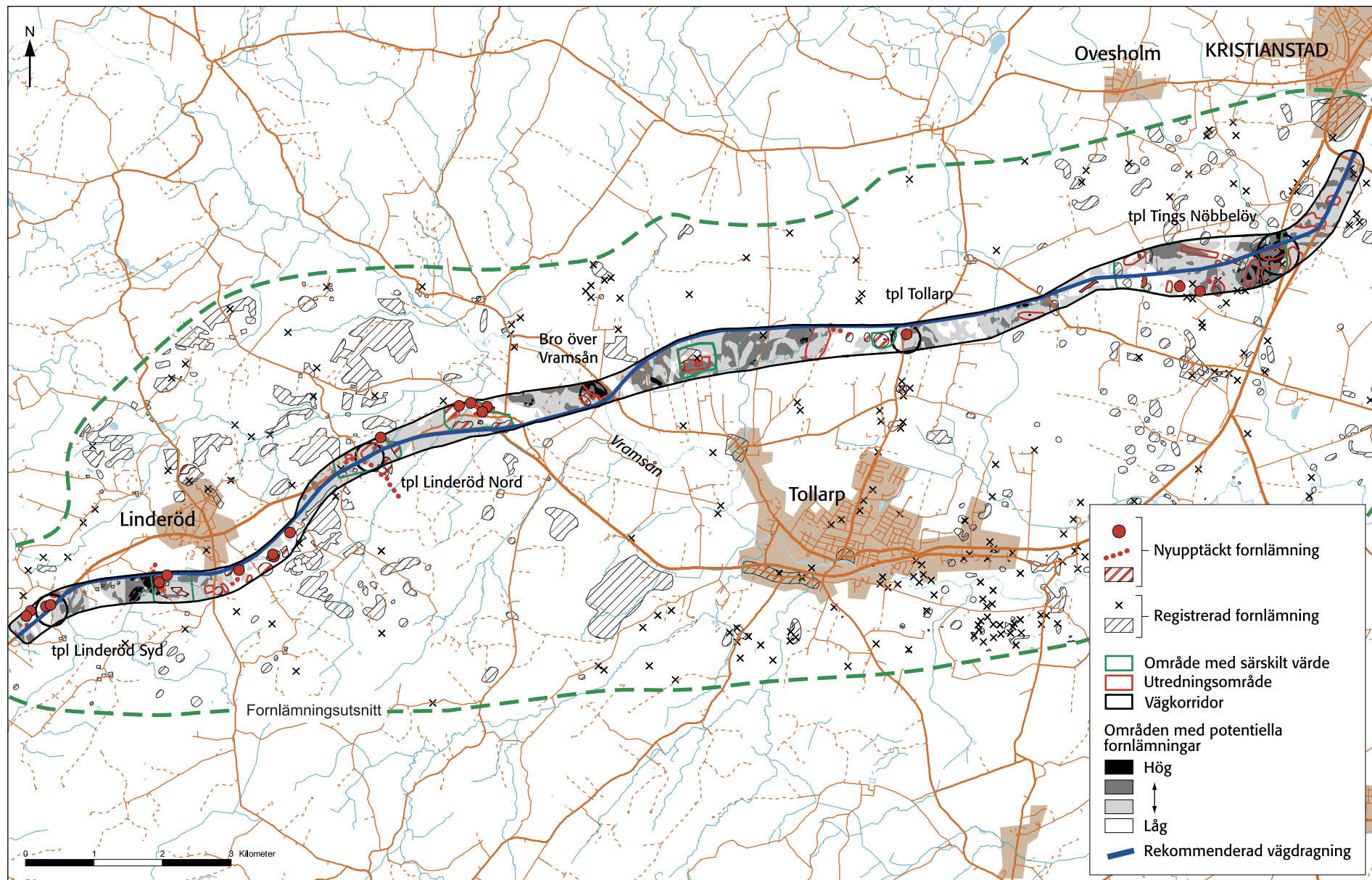
Den fjärde och östligaste delsträckan av korridoren löper mellan tpl Tollarp och tpl Tings Nöbbelöv. Den kulturgeografiska analysen antyder inte några större landskapshistoriska värden inom de delar av Bröds och Ryas ägor som ligger inom vägkorridoren. Själva by- och sockengränsen mellan Bröd, Rya och Nöbbelövs byar har däremot givetvis ett bevarandevärde och eventuella passager för den nya E22 över dessa gränser bör därför göras på ett sätt som medför att så liten del av gränshägnaderna som möjligt behöver tas bort. Även den bevarade järnvägsbanken från järnvägen Karpalund–Degeberga kommer att skäras av E22 inom Ryas, Bröds eller Nöbbelövs ägor. Däremot innebär den föreslagna dragningen att den gamla landsvägen mellan Vä och Nöbbelöv skärs av vägen.

Den fjärde delsträckan karakteriseras särskilt i den östra delen av en mycket förtätad fornlämningsbild, med boplatser, fyndplatser och föreslagna utredningsområden (fig. 59). Även resultaten från kartanalysen sammanfaller i hög grad med såväl fornminnesinventeringens material som iakttagelserna från projektets fältbesök.

Det utpekade skyddsområdet kring våtmarken Myren dominerar nästan hela det centrala partiet av vägkorridoren. Områdets rika bestånd av fornlämningar och dess sammansatta karaktär ger inga självklara lösningar vad gäller vägens dragning.

Det alternativ som bäst undviker intrång i såväl kända fornlämningar som föreslagna utredningsområden och områden för sannolika fornlämningar, innebär att vägen dras mitt i korridoren. I detta alternativ kommer den nya vägen endast att beröra ett litet område med fossil åker (se tabell 11, ID100019, sidan 105). Vid tpl Tings Nöbbelöv föreslår vi en dragning norr om utpekade utredningsområden. Vad gäller trafikplatsen kan även denna förväntas påverka såväl kända förhistoriska boplatser som platser med förväntade boplatslämningar. Möjligen kan påverkan bli något mindre om trafikplatsen läggs i korridorens södra kant. De arkeologiska insatserna kan under alla omständigheter förväntas bli omfattande i denna del av korridoren. Att mer i detalj precisera insatserna i olika delar av korridoren kan dock inte göras i detta skede, utan först efter arkeologisk utredning med provschaktsgrävning. Längst i öster föreslås en breddning av befintlig väg, där den nya vägbanan med fördel kan läggas väster om befintlig väg för att inte påverka gravhögen (RAÅ 14, Vä sn) öster om vägen.

Figur 59. Förslag till ny dragning för väg E22:s inom vägkorridoren, baserad på en samlad bedömning av förekomst av fornlämningar, arkeologiska utredningsområden och områden med särskilda bevarandevärden.

I korthet

- Arkeologins roll i vägprocessen handlar om hur man med ickegrävande metoder och begränsade medel kan få relevanta arkeologiska och kulturhistoriska underlag tidigt i processen, så att ingreppen minimeras och kostnaderna för arkeologi och antikvariska insatser begränsas.
- Pilotprojektets förslag till en modell över möjligheter till samverkan mellan vägprojekt och antikvarisk process berör främst större vägprojekt i ny sträckning,
- Modellen innebär att arkeologiska och kulturhistoriska underlag tas fram stegvis, så att innehåll och ambitionsnivå anpassas efter vägprocessens behov av kunskap i olika planeringsskeden, från förstudie och vägutredning till arbetsplan inför val av väglinje inom korridor (se tabell 15 och 16).
- Insamling och analyser av arkeologisk och kulturhistorisk information, bör genomföras i ett tidigt skede av vägprocessen. Detta möjliggörs genom att finansiella resurser för sådana insatser tidigareläggs i vägprojekt.

5. Arkeologins roll i vägprocessen

I Vägverkets förstudie *Uppdragsarkeologi i vägprojekt* från år 2003, konstateras att information om fornlämningar, kulturlandskap och behov av antikvariska insatser, kommer in i ett allt för sent skede i arbetsprocessen för vägprojekt. En huvudorsak är svårigheter med tilldelning av finansiella medel för antikvariska bedömningar och insatser i inledningen av vägprojekt. En annan viktig orsak är svårigheter med marktillträde för exempelvis begränsad trädfällning och provschaktsgrävning. Det finns emellertid ett stort behov av relevant antikvariskt underlag i de olika skeden då alternativa vägkorridorer skall formas, val av en specifik vägkorridor skall göras, och då själva väglinjen inom denna korridor skall bestämmas.

5.1 Behov av samverkan mellan vägprojekt och antikvarisk process

Vägprocessen: Ett vägprojekt inleds med en *Förstudie* i syfte att klarlägga om en väg skall byggas och förutsättningarna för detta. Arbetet har ett brett upplägg i samband med att ett större område studeras. I studien *Uppdragsarkeologi i vägprojekt* (2003) konstaterades att ett samråd i nämnda skede allmänt sett är tillräckligt för att få befintligt antikvariskt kunskapsunderlag. Vägverket menar dock att bättre planeringsunderlag i vissa fall kan krävas inom hela eller delar av förstudieområdet. Kompletterande information kan därför insamlas

genom arkeologisk förstudie (kart- och arkivstudier), alternativt särskild arkeologisk utredning steg 1 (kart- och arkivstudier, fältinventering) (tabell 14).

En *Vägutredning* syftar till att klarlägga var en väg skall byggas inom det större område som bedömdes inom ramen för förstudien. Arbetet syftar i ett första skede till att forma ett antal alternativa vägkorridorer. I detta sammanhang är det av vikt att en översiktlig antikvarisk information om kulturlandskapet och fornlämningsituationen finns tillgänglig. I detta sammanhang har insatser som arkeologisk utredning steg 1, men även steg 2 med utredningsgrävning efterfrågats av Vägverkets företrädare i studien *Uppdragsarkeologi i vägprojekt* (2003). Här finns emellertid ett problem genom att marktillträde och ekonomi saknas.

Efter att vägutredningen har remissats skall väghållaren fatta beslut om vilken korridor inom vilken den planerade vägen skall ligga. I denna fas efterfrågas antikvariskt underlag om fornlämningsområdets omfattning. Därtill efterfrågas bedömningar av kostnader och tidsåtgång för eventuella särskilda arkeologiska undersökningar. I detta skede föreslås i studien *Uppdragsarkeologi i vägprojekt* (2003) s.k. avgränsade förundersökningar som antikvarisk åtgärd. Även i detta fall finns problem med marktillträde, och därtill tilldelning av ekonomiska medel.

Tabell 14. Schematisk sammanställning över Vägplanering och arkeologi – åtgärdsförslag, hämtad ur Vägverkets studie Uppdragsarkeologi i Vägprojekt från år 2003.

Planeringsskede	Projektets behov av planeringsunderlag	Arkeologisk åtgärd	Hinder
Förstudie OM?	Vad vet vi? Vilket behov av kunskapsunderlag finns? Bättre planeringsunderlag kan i vissa fall krävas inom hela eller delar av förstudieområdet.	Samråd. Befintligt kunskapsunderlag är oftast tillräckligt. Arkeologisk förstudie (kart- och arkivstudier). Särskild utredning steg 1 (kart- och arkivstudier, fältinventering).	
Vägutredning VAR? Inför planering av alternativa vägkorridorer.	Utredning inom områden/väggörkorridorer där fornlämningarna kan ha avgörande betydelse.	Särskild utredning steg 1. Särskild utredning steg 2 (utredningsgrävning).	Marktillträde saknas Terrängtyp (t ex skog)
Vägutredning VAR? Inför val av väggörkorridor.	Underlag som gör jämförelser mellan olika alternativ behövs. Fornlämningsområdenas omfattning, bedömning av kostnader och tidsåtgång för slutundersökningarna efterfrågas. Avgränsande förundersökningar utförs inom de mest aktuella väggörkorridorerna eller i områden där det finns behov kunskapsbehovet är störst.	Särskild utredning steg 1-2 (om de inte utförts tidigare) Avgränsande förundersökning	Marktillträde saknas Terrängtyp (t ex skog) Marktillträde saknas Terrängtyp (t ex skog) Finansiering saknas Tidsbrist
Arbetsplan efter vägutredning HUR? Inför val av väglinje.	Arbetsplanen ska innehålla en kostnadsberäkning för vägbygget. Fornlämningsområdenas omfattning, kostnader och tidsåtgång för slutundersökningarna ska vara klarlagda.	Kompletterande förundersökning eller förundersökning (om ingen avgränsande förundersökning utförts).	Marktillträde saknas Terrängtyp (t ex skog) Finansiering saknas Tidsbrist.
Arbetsplan efter förstudie HUR?		Särskild utredning steg 1 (om den inte utförts tidigare). Särskild utredning steg 2 Förundersökning	Marktillträde saknas Terrängtyp (t ex skog) Finansiering saknas Tidsbrist
Fastställd arbetsplan	Undersökningar bör kunna utföras för "säkra" projekt som sannolikt genomförs inom kort.	Förundersökning (om den inte utförts tidigare) Särskild undersökning	Finansiering saknas Bristande planering Kort planeringstid
Byggskede	Inga undersökningar bör återstå. Särskild undersökning (om den inte utförts tidigare). (Utredning och undersökningar för sidotippar, transportvägar m m. Områdena bör ha behandlats i arbetsplan).		

En *Arbetsplan* för ett vägprojekt syftar till att klarlägga hur vägen skall byggas. Detta kräver en precisering av var i terräng och kulturlandskap själva väglinjen i en korridor skall placeras. Arbetsplanen skall utmynna i en kostnadsberäkning för vägbygget. Det finns även ett stort behov av antikvarisk information om fornlämningsområdets omfattning, respektive bedömningar av kostnader och tidsåtgång för eventuella särskilda arkeologiska undersökningar. Här föreslås i studien *Uppdragsarkeologi i vägprojekt* (2003) att arkeologiska förundersökningar genomförs. Svårigheterna i rådande juridiska och finansiella situation är att marktillträde och ekonomiska medel saknas.

Antikvarisk process: Den antikvariska processen omfattar inom ramen för Kulturminneslagen (KML) följande: särskild utredning, förundersökning och särskild undersökning. Samtliga moment kräver beslut av Länsstyrelsen enligt 2 kapitlet, 11§m 12§ och 13§.

Särskild utredning syftar till att klarlägga om fornlämning finns eller ej. Utredningsarbetet bedrivs i två steg. Det första steget utgörs av kart- och arkivstudier, samt fältinventering. Det andra steget omfattar provschaktgrävning ibland för hand, men oftast med hjälp av grävmaskin. Av praktiska skäl måste ibland buskage röjas och träd fällas.

En *förundersökning* syftar till att klarlägga en fornlämnings rumsliga utbredning, omfattning av materiell kultur, lämningens karaktär, kronologiska ram och kunskapspotential. I detta skede omfattar fältarbetet provschaktgrävning, öppnande av mindre ytor och provgrävning av enstaka anläggningar.

Förundersökningars omfattning regleras av Länsstyrelsens kravspecifikation. Det är först med dessa resultat som omfattningen av en eventuell *särskild undersökning* kan bedömas och planeras. Den syftar till att ta bort fornlämningar inför exploatering och utvinna fördjupad arkeologisk kunskap om äldre tiders samhällen och deras historia.

Under gångna år har såväl Vägverket, Riksantikvarieämbetet, länsstyrelser, samt grävande institutioner och museer, konstaterat att arbetsprocessen vid vägprojekt och den antikvariska processen inom ramen för KML inte ligger i fas med varandra. Därmed finns inte relevant antikvariskt underlag att tillgå i de tidiga skeden av ett vägprojekt där det finns behov av fördjupad kunskap. De metoder som till idag har tillämpats inom ramen för beslut för särskild utredning steg 2 och förundersökning, har inneburit markningrepp. Då kunskapsbehovet och tillgängligt arkeologiskt/antikvariskt material inte svarar mot varandra, ställs frågan på sin spets om möjligheten av alternativa metoder och alternativa förhållningssätt.

5.2 Pilotprojektets insatser

Den aktuella frågan är hur man med ickegrävande metoder och med begränsade medel skall kunna få ett relevant underlag om kulturlandskap och fornlämningar tidigt i processen, så att ingreppen minimeras och kostnaderna för arkeologi och antikvariska insatser begränsas. I detta pilotprojekt, initierat av Vägverket Region Skåne och Länsstyrelsen i Skåne län, har ett nytänkande efterfrågats. Detta med avseende på ett antikvariskt förhållningssätt genom att

tydliggöra värderingar kring fornlämningar och antikvariskt känsliga miljöer, samt metoder (se avsnitt 1.2, s. 6 angående mål för pilotprojektet).

Ett nytänkande kan konkretiseras i ett aktivt förhållningssätt till fornlämningar och kulturlandskap genom värderingar av dessa, samt utveckling av metoder. Generellt sett har antikvariskt arbete tidigare präglats av ett neutralt förhållningssätt där existensen av fornlämningar konstaterats. En bakgrund till detta är en antikvarisk tradition som förespråkade objektiv dokumentation av arkeologiska lämningar. Därmed gjordes inga explicita värderingar av de olika objekten.

Ett aktivt förhållningssätt innebär att fornlämningar och kulturlandskap värderas och relateras till olika sammanhang. Tidsdjup och kulturhistoriska aspekter är av grundläggande antikvariskt intresse. Till detta hör rumsliga och visuella samband. Till aktuella värderingsfrågor hör även att klarlägga huruvida specifika lämningar är unika i det regionala fornlämnings- och kulturlandskapet, om de har en representativ karaktär, eller om de kan betraktas som allmänt förekommande. Lämningar bör även värderas utifrån om dessa har en vetenskaplig, upplevelsemässig och pedagogisk betydelse.

Arbetet med pilotprojektet *E22 Linderöd–Vä* har genomförts i fyra arbetssteg – kulturgeografisk analys, byråinventering, fältinventering och kartanalyser, vilka beskrivits tidigare i denna rapport (se avsnitt 2.2, s. 10).

Projektet har genomförts i samband med Vägutredning, inför arbetsplanen, där syftet är att bestämma

en väglinje inom en aktuell korridor. Det antikvariska arbetet ska klarlägga fornlämningsituationen och kulturlandskapet, samt förslå en väglinje som tar hänsyn till kulturmiljövårdens intressen.

Med tanke på vägutredningens behov har det varit av stort värde att datainsamling respektive fältinventering av korridoren har genomförts i ett tidigare skede än brukligt. Detta har givit ett fördjupat kunskapsunderlag med avseende på fornlämningsituationen och kringliggande miljöer. En viktig aspekt är att tiden inte medgivit att alla delar av vägkorridoren har kunnat besökas. En rekommendation inför framtida projekt är att fälttiden utökas, så att inventeringen kan göras mer heltäckande och nyanserad.

En detaljerad kartanalys av möjliga boplatzförekomster genomförd i *GIS-miljö* utgör i tidigt skede en form av ersättning för fältarbete med provschaktsgrävning. Bearbetningen kräver dock ett kvalitativt underlag i form av digitalisering av äldre kartmaterial, uppgifter från FMIS, samt topografisk, geologisk och hydrologisk data. Till skillnad från provschaktsgrävning där fornlämning direkt kan konstateras, innebär kartanalysen enbart en *sannolikhetsbedömning* för att fornlämningar kan förekomma. Bedömningen presenteras i en fyrgradig skala – mycket hög, hög, låg och liten sannolikhet. Förekomster av boplatser är i sig tydliga indikationer på att andra med dessa samtida fornlämnings typer finns i närområdena. Analysen arbetar med arealer och terrängavsnitt, vilket innebär att förekomst av specifika fornlämningslokaler inte kan förutsägas. Detta faktum medför att inga arealer helt kan friskrivas från fornlämningar.

En möjlighet till en mer preciserad bedömning kan göras först i samband med fältbesiktning och inventering längs väglinjer och av terränglägen längs väglinjen. Syftet med kartanalysen är att ge underlag för att väglinjen skall kunna placeras utanför de mest uppenbara sannolika områdena för under mark dolda fornlämningar. En annan aspekt är att Vägverket ges ett bättre underlag som pekar ut arealer och terrängavschnitt där man bör räkna med arkeologiska insatser. Därmed finns en förvarning om de kostnader som behöver planeras in och budgeteras för i samband med arbetsplanen för vägen. Den antikvariska arbetsprocessen kan därigenom ges en betydligt tidigare start, än vad som tidigare generellt varit brukligt.

5.3 Förslag inför framtida vägprojekt

Ett samlat förslag till en modell över möjligheter till samverkan mellan vägprojekt och antikvarisk process presenteras i tabell 15 och 16. Modellen innebär att det kulturhistoriska underlaget tas fram stegvis, således att materialet gradvis fördjupas i förhållande behoven i olika skeden av vägprocessen. Förslaget berör främst större vägprojekt i ny sträckning. Vid mindre projekt kan de antikvariska insatserna anpassas till situationen och projektets storlek. I huvudmodellen ingår följande förslag till arkeologiska insatser i förhållande till vägprocessens planeringsskeden:

5.3.1 Förstudie om en väg skall byggas

I samband med förstudier inför kommande vägprojekt föreslås en *Arkeologisk förstudie – kulturhistoriskt underlag I*, vars syfte är att ge en övergripande karakteristik av fornlämningsituationen och tydliggöra kulturlandskapet inom vägprojektets planområde. Data

från FMIS ger i en översiktlig kartanalys en tematisk bild av olika fornlämningstypers rumsliga utbredning, ansamlingar av lämningar i relation till landskapets övergripande topografiska och hydrologiska förhållanden, samt fornlämningslandskapets tidsdjup. En sammanställning av kända gårds- och bytomter ger konturer av motsvarande förhållanden under medeltid och historisk tid. En översiktlig kartanalys av nämnda karaktär har genomförts och finns presenterad i rapportens avsnitt 2.4, figurerna 8–13, s. 22.

Ett aktivt förhållningssätt utifrån bedömningar av tematiska översiktskartor av fornlämnings- och kulturlandskapet, innebär att ett förslag kan lämnas på olika stråk för korridorer inom vägprojektets totala arbetsområde. Vägverket har i detta sammanhang möjlighet att ta initiativ och agera genom att precisera kravspecifikationen inför upphandling.

5.3.2 Vägutredning för planering av alternativa korridorer

I samband med en vägutredning, som har till syfte att analysera korridoralternativ, kompletteras aktuell *Arkeologisk förstudie – kulturhistoriskt underlag I* med bland annat fältbesiktningar. En djupare analys av information från databaser, t.ex. FMIS och undersökningsregister, i kombination med fältiakttagelser ligger till grund för att karakterisera lokala förhållanden för fornlämnings- och kulturlandskap inom respektive korridor. I detta skede föreslås även en översiktlig kulturgeografisk sammanställning av äldre bebyggelse och markindelning. Utifrån resultatet av dessa bearbetningar och genom ett aktivt förhållningssätt kan val av en vägkorridor föreslås, med hänsyn till fornlämnings- och kulturlandskap. Även i detta sammanhang har vägverket möjlighet att agera genom att precisera kravspecifikationen.

Tabell 15. Vägverkets åtgärdsförslag i rapporten Uppdragsarkeologi i vägprojekt (jfr tabell 14 ovan) jämförs med pilotprojektets förslag till arkeologiska planeringsunderlag i vägprocessen. De båda förslagen ses i förhållande till ekonomiska, juridiska och praktiska svårigheter i vägprocessen. * Enligt KML 2 kap. 11§, ** Enligt KML 2 kap. 13§. *** Enligt KML 2 kap. 12§.

<i>Planeringskede för vägprocess</i>	<i>Förstudie OM?</i>	<i>Vägutredning VAR? Planering alt. korridorer</i>	<i>Vägutredning VAR? Inför val av korridor</i>	<i>Arbetsplan HUR? Inför val av väglinje</i>	<i>Fastställd arbetsplan HUR? Fastställd väglinje</i>	<i>Byggskede</i>
Förstudie Vägverket 2003: Uppdragsarkeologi i vägprojekt Projektets önskemål om arkeologiska planeringsunderlag och insatser	Arkeologisk förstudie Särskild utredning steg 1*	Särskild utredning steg 1* Särskild utredning steg 2*	Avgränsande förundersökning**	Förundersökning**	Särskild undersökning***	
Ekonomiska, juridiska och praktiska hinder	Finansiering	Marktillträde Terrängtyp Finansiering	Marktillträde Terrängtyp Finansiering Tidsbrist	Marktillträde Terrängtyp Finansiering Tidsbrist	Finansiering Bristande planering Kort planeringstid	Tidsbrist
Pilotprojekt 2006: Arkeologi i vägprocessen: Förslag på arkeologiska insatser utifrån frivillig överenskommelse & KML	Arkeologisk förstudie – kultur-historiskt underlag I Tematiska kartanalyser i GIS-miljö	Arkeologisk förstudie – kultur-historiskt underlag I Fältbesiktningar	Arkeologisk förstudie – kultur-historiskt underlag II Fältinventeringar	Särskild utredning steg 1*	Särskild utredning steg 2* Förundersökning** Särskild undersökning***	

Tabell 16. Pilotprojektets förslag till arkeologiska planeringsunderlag i vägprocessen.

Arkeologiskt och kulturhistoriskt underlag	Stegvisa insatser/metoder
Förstudie OM? <i>Arkeologisk förstudie – kulturhistoriskt underlag I, utifrån frivillig överenskommelse med och kravspecifikation från Vägverket</i> Övergripande karakteristik av fornlämnings- och kulturlandskap. Redovisning av det historiska djupet. Förslag kan lämnas på olika stråk för korridorer inom vägprojektets totala arbetsområde som bäst tar hänsyn till fornlämnings- och kulturlandskapet	Översiktlig analys av regional karaktär Översiktliga arkiv- och kartstudier Skapande av tematiska översiktskartor i GIS-miljö, bl.a. med hjälp av FMIS
Vägutredning VAR? (planering alt. korridorer) <i>Arkeologisk förstudie – kulturhistoriskt underlag I, utifrån frivillig överenskommelse med och kravspecifikation från Vägverket</i> Tematisering av regionala rumsliga och kronologiska sammanhang. Allmän karakterisering av fornlämnings- och kulturhistoriska miljöer. Förslag kan lämnas på alternativa korridorsträckningar inom vägprojektets totala arbetsområde som bäst tar hänsyn till fornlämnings- och kulturlandskapet	Översiktlig analys av regional karaktär inför planering av korridoralternativ och val av alternativ Fördjupade arkiv- och kartstudier Tematisk sammanställning av information från databaser (ex. FMIS och undersökningsregister) Kompletterande analyser av tematiska översiktskartor i GIS-miljö. Fältbesiktning av aktuella miljöer som kan komma att beröras. Översiktlig kulturgeografisk sammanställning av äldre bebyggelse och markindelning som kan komma att beröras. Samlad bearbetning och presentation i GIS-miljö.
Vägutredning VAR? (inför val av korridor) <i>Arkeologisk förstudie – kulturhistoriskt underlag II, utifrån frivillig överenskommelse med och kravspecifikation från Vägverket</i> Preciserad diskussion om berörda fornlämnings- och kulturhistoriska miljöer. Identifiering av unika lämningar relaterade till generellt förekommande dylika. Djupare karakterisering av fornlämningar och kulturhistoriskt viktiga miljöer. Konsekvenser av brytande av rumsliga, kronologiska, funktionella och visuella samband. Förslag kan lämnas på lämpligaste korridorsträckning med hänsyn till fornlämnings- och kulturlandskapet	Fördjupad analys knuten till korridoralternativ eller vald korridor Riktad fältinventering av landskap, bebyggelse, terrängavsnitt och fornlämningsmiljöer. Eventuellt kompletterande analyser av tematiska översiktskartor i GIS-miljö. Samlad bearbetning och presentation i GIS-miljö.

Tabell 16, forts. Pilotprojektets förslag till arkeologiska planeringsunderlag i vägprocessen.

Arkeologiskt och kulturhistoriskt underlag	Stegvisa insatser/metoder
Arbetsplan under arbete HUR? (inför val av väglinje) Särskild utredning steg 1, enligt KML 2 kap. 11§ och kravspecifikation från länsstyrelsen Identifiering av terrängavsnitt där dolda fornlämningar kan förväntas. Identifiering av områden med särskilda värden sett till fornlämningar och kulturhistoriska miljöer, bland annat med skifteslandskap och miljöer från 1800- och 1900-talet. Samlad diskussion om bevarandevärda miljöer, samt förväntade omfattningar av arkeologiska insatser inför fastställande av arbetsplan. (Schabloner för kostnadsnivåer för arkeologi inom vägprojekt) Förslag kan lämnas på väglinje inom korridor med hänsyn till fornlämnings- och kulturlandskap	Fördjupad analys knuten till korridor inför val av väglinje Fördjupad fältinventering inom en bestämd vägkorridor. Kulturgeografisk analys utifrån lantmäteriakter och fältinventeringar. Registrering av nyupptäckta lämningar samt områden av särskilda värden. Boplatssanalys i GIS-miljö utifrån bestämda parametrar. Fastställande av områden som måste utredningsgrävas, utifrån fältinventering och digital kartanalys. Samlad bearbetning och presentation i GIS-miljö.
Fastställd arbetsplan HUR? (fastställd väglinje) Särskild utredning steg 2, enligt KML 2 kap. 11§ och kravspecifikation från länsstyrelsen Utredning av terrängavsnitt i syfte att bekräfta dolda fornlämningar. Övergripande definition av fornlämningskategorier. Relatera berörda fornlämningar till omgivande fornlämnings- och kulturlandskap. Underlag för fortsatta insatser levereras till länsstyrelsen för beslut enligt KML	Markarbeten på terrängavsnitt med fornlämningar Eventuell kompletterande fältinventering längs fastställd väglinje. Provschaktsgrävning med maskin eller för hand. Fällning av träd. Dokumentation av genomfört fältarbete, samt arkeologiska lämningar och fynd. Eventuell kartering av närmiljö. Samlad bearbetning och presentation i GIS-miljö.
Fastställd arbetsplan (fastställd väglinje) Förundersökning, enligt KML 2 kap. 12-13§ och kravspecifikation från länsstyrelsen Klarläggande av fornlämnings typ, sammansättning, karaktär, rumsliga utbredning, tidsställning och potential för formulering av ny kunskap. Relatera berörda fornlämningar till omgivande landskap. Underlag för fortsatta insatser levereras till länsstyrelsen för beslut enligt KML	Markarbeten på terrängavsnitt med fornlämningar Provschaktsgrävning med maskin eller för hand. Fällning av träd. Dokumentation av genomfört fältarbete, samt arkeologiska lämningar och fynd. Analys och tolkning av fornlämningstyp. Samlad bearbetning och presentation i GIS-miljö.
Fastställd arbetsplan (fastställd väglinje) Särskild undersökning, enligt KML 2 kap. 12-13§ och kravspecifikation från länsstyrelsen Undersökning och analys av fornlämning i syfte att bygga ny kunskap	Omfattande markarbeten på terrängavsnitt med fornlämningar Arkeologisk utgrävning med för platsen specificerad målsättning och metod som presenterats i undersökningsplan utifrån länsstyrelsens kravspecifikation. Samlad bearbetning och presentation i GIS-miljö.

5.3.3 Vägutredning inför val av en specifik korridor

Vid val av en specifik vägkorridor inom ramen för en vägutredning föreslås en *Arkeologisk förstudie – kulturhistoriskt underlag II*, med bland annat en diskussion om berörda antikvariska miljöer. Här aktualiseras frågor om lämningar av för området unik karaktär sett i relation till generellt förekommande dylika. Andra viktiga aspekter är huruvida rumsliga, funktionella och visuella samband bryts. Arbetet medför att också områden med särskilda värden kan lokaliseras. Vägverket kan också upphandla detta antikvariska arbete bland olika aktörer.

5.3.4 Arbetsplan inför val av väglinje inom korridor

Vid en arbetsplan som syftar till att utarbeta en väglinje inom en utvald korridor, efterfrågas mer specificerad information om förekomst av fornlämningar. Detta gäller såväl kända lämningar som okända dylika, vilka kan komma att beröras. I detta sammanhang har särskild utredning steg 2 och (avgränsande) förundersökning tidigare efterfrågats i studien *Uppdragsarkeologi i vägprojekt* (2003). Då marktillträde för provschaktsgrävning saknas är

nämnda antikvariska arbetssätt emellertid inte möjliga. Inom ramen för särskild utredning steg 1 enligt KML kan däremot omfattande och fördjupade kunskaper nås genom en arbetsmodell med detaljerade kartanalyser i GIS-miljö i kombination med fältinventeringar. Dessa metoder och ett aktivt förhållningssätt medför att markavsnitt kan urskiljas, där dolda fornlämningar sannolikt kan vara belägna. Parallellt med detta genomförs kulturgeografiska undersökningar genom bearbetningar av äldre lantmäteriakter och fältrekognosceringar kring berörda äldre gårds- och bytomter. Det är även av vikt att byggnadsantikvariska aspekter och sentida lämningar som exempel industrihistoriska anläggningar m.m. tas med i diskussionen. Beslut om särskild utredning som fokuserar på fornlämningar fattas av Länsstyrelsen.

Utifrån tillgänglig information kan förslag lämnas på en väglinje sett i relation till kända fornlämningar, sannolika områden för idag dolda okända fornlämningar, det äldre historiska kulturlandskapets lämningar och senare tiders lämningar. Därmed finns underlag

för att bedöma påverkan av rumsliga, kronologiska, funktionella och visuella sammanhang. Det finns även fakta för att bedöma väglinjens påverkan av områden som har särskilda kulturmiljövärden.

5.3.5 Fastställd arbetsplan för väg

Ett gediget arbete inom ramen för särskild utredning steg 1 i kombination med en kulturgeografisk analys, innebär att potentiella lägen för fornlämningar längs själva väglinjen kan preciseras i större omfattning. Detta underlättar den fortsatta antikvariska hanteringen med insatser inom ramen för kulturminneslagen. Inför fastställandet av arbetsplan där en väglinje beskrivits kan en schablonartad diskussion påbörjas, om förväntad omfattning av kommande arkeologiska insatser. Preciseringar av omfattningar och kostnader är möjliga att göra först efter provschaktsgrävningar inom ramen för särskild utredning steg 2 och förundersökning.

Vid återkommande antikvariska insatser i fält finns naturligtvis risker för upprepningar eller dubbelarbete. Detta kan undvikas genom tydliga kravspecifikationer och målsättningar relaterat till vägprojektets

respektive kulturmiljövårdens intressen. En ledstjärna bör vara att utgå från övergripande och karakteriserande information till preciserande kring arealer och terränglägen med fornlämningslokaler. Fältmetoder bör noga relateras till målsättning och frågan ställas: *vad vet vi sedan tidigare?*

5.3.6 Avslutning

Arbetet med den nu aktuella pilotstudien för väg E22 Linderöd–Vä, har genomförts i samband med Vägverkets utarbetande av arbetsplan med val av väglinje. Genomförandet av det antikvariska arbetet innehåller moment som kan relateras till *Arkeologisk förstudie och kulturhistoriskt underlag II*, respektive särskild utredning steg 1.

Pilotprojektet föreslår sammanfattningsvis, med hänvisning till direktiven för projektet från Länsstyrelsen i Skåne län och Vägverket Region Skåne, att finansiella resurser tidigareläggs i vägprojekt. Detta för att möjliggöra insamling av väsentlig arkeologisk och kulturgeografisk information i tidigt skede för att underlätta planering av vägar och minimera påverkan av fornlämningar och kulturlandskap.

Referenser

- Althin, C.-A. 1954. *The Chronology of the Stone Age Settlement of Scania, Sweden. I. The Mesolithic Settlement*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 4°. N° 1. Rudolf Habelt Verlag, Bonn a.R. (Germany) & C.W.K. Gleerups förlag, Lund.
- Andersson, M. & Knarrström, B. 1999. *Senpaleolitikum i Skåne*. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar Skrifter. No 26. Stockholm.
- Andersson, T. m.fl. 2004. *Spåren i landskapet. Den skånska skogens kulturarv*. Riksantikvarieämbetet.
- Björk, T. & Wrang, S. 1998. Åkerbruk och kult. En introduktion till fornlämningarna längs Linderödsåsen. *Gårds härads hembygdsförbunds årsbok*.
- Blomkvist, N. (red) 1993. *Läsa landskap. En fält-handbok om svenska kulturmiljöer*. Sveriges Utbildningsradio AB. Stockholm.
- Borg, H. & Olsson, P. 2003. Komplettering av landskapshistoria – Väg E22 delen Sätaröd-Vä, *Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne Rapport 2003:33*.
- Callmer, J. 1982. Production Site and Market Area. *MLUHM* 1981–82
- Callmer, J. 1991. Platser med anknytning till handel och hantverk i yngre järnålder. Exempel från södra Sverige. *Hovdingesamfund og Kongemagt. Fra Stamme til Stat i Danmark* 2 red. P Mortensen & B.M. Rasmussen. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII:2
- Carlie, A & Kretz, E. 1998. *Sätt att se på fornlämningar. En teoretisk och metodisk grund för värdebedömning inom kulturmiljövården*. University of Lund. Institute of Archaeology. Report Series No. 60.
- Carlie, A. 2002. Människor och landskap. Om förhistoriska samhällen i en nordskånsk inlandsbygd. I: Carlie, A. red. *Skånska regioner. Tusen år av kultur och samhälle i förändring*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar Skrifter no 40, s. 280-361.
- Connelid, P. 2001 Landskapshistoriskt underlag för MKB längs ny E22, sträckorna Linderöd-Sätaröd och Sätaröd-Vä, Kula HB rapport 2000-03-01. I: *Vägutredning med miljökonsekvensbeskrivning Väg E22 delen Hörby Norra-Vä, Objekt nummer 1081*, Vägverket region Skåne, s. 98-112.
- Dahl, S. 1989. *Studier i äldre skånska odlingssystem*. Meddelanden serie B 69, Kulturgeografiska institutionen Stockholms Universitet.
- Edring, A. 2005. *Berget i backens skugga. Det sociala landskapet på Kristianstadsslätten under tidig- och mellanneolitikum*. University of Lund, Institute of Archaeology. Report Series No. 94.
- Fabech, C. 1994. Skåne – et kulturelt og geografisk grænseland i yngre jernalder og i nutiden. *TOR* 25.
- Fridell, S. 2004. Strid om ryd? *Sydsvenska ortnamns-sällskapets årsskrift 2004*. Sydsvenska ortnamns-sällskapets förlag, s. 5-10.
- Gedda, B. 2003. Hav och land – nivåförändringar i Östersjön. I: Carlie, A. (red.). *Berättelser från Vätland. En arkeologisk resa längs E22 i Skåne*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar

- & Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne. Stockholm & Kristianstad.
- Gillberg, J. L. 1767. *Historisk, Oeconomisk och Geographisk Beskrifning öfver Christianstads Län uti Hertigdömet Skåne*, Facsimileupplaga (1980), Walter Ekstrands Bokförlag, Lund.
- Helgesson, B. 2002. *Järnålderns Skåne. Samhälle, centra och regioner*. Uppåkrastudier 5. Almqvist & Wiksell International.
- Hermansson, Ö. 1996. *Fornlämningar i Uppsala län. En nyckel till fornminnesregistret*. Riksantikvarieämbetet. Kunskapsavdelningen. Dokumentationsenheten. Arbetshandling.
- Lagerås, P. 2002. Skog, slätter och stenröjning. Paleoeologiska undersökningar i trakten av Stoby i norra Skåne. I: Carlie, A. (red.) *Skånska regioner. Tusen år av kultur och samhälle i förändring*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar Skrifter no 40, s. 362-411.
- Lagerås, P. 2004. Landskapet längs E22:an. Naturgeografisk zonindelning av vägens närområde genom Skåne och Blekinge. *Riksantikvarieämbetet, UV Syd Rapport 2004:17*.
- Landeboken: Ljunggren K. G. & Ejder B. (utg.) 1952 Lunds stifts landebok, andra delen. *Skånsk senmedeltid och renässans 5*, skriftserie utgiven av Vetenskaps-Societeten i Lund. C W K Gleerup, Lund. Naturvårdsverkets hemsida. Sveriges Natura 2000.
- Nilsson, L. 1995 *Om Esphult & Linderöd och deras grannelagsbrev Del 3*, MonitorFörlaget, Vä.
- Pamp, B. 1988. *Skånska orter och ord*. Boförlaget Corona. Malmö.
- Riksantikvarieämbetet. Beslut 2002-12-17. Antikvarisk bedömning vid registrering i Riksantikvarieämbetets fornminnesregister. Ej publicerad handling.
- Ringberg, Bertil 1986. *Beskrivning till jordartskartan Kristianstad SV*. SGU Serie Ae nr 78. Uppsala.
- Ringberg, Bertil 1991. *Beskrivning till jordartskartan Kristianstad SO*. SGU Serie Ae nr 88. Uppsala.
- Salvefors, S.E. 1974. *Gärds härad under dansk tid. Bebyggelse och befolkning*. Opublicerad licentiatavhandling, Lunds universitet.
- Stjernquist, B 1951. *Vä under järnåldern*. C.W.K. Gleerups förlag. Lund.
- Svanberg, F. 2003. *Death Rituals in South-East Scandinavia AD 800–1000*. Acta Archaeologica Lundensia Series in 4° No 24. Stockholm.
- Uppdragsarkeologi i vägprojekt*. Förstudie. 2003. Vägverket. Opublicerad rapport.
- Wallin, Lasse 2000. Fornlämningsmiljöer utmed ny E22, Hörby norra – Vä. Översiktlig arkeologisk utredning av föreslagna korridorer för väg E22, delen Hörby norra – Vä, Hörby och Kristianstads kommuner, Skåne. *Rapport RAA UV Syd 2000:24*. (Ingår även i Vägutredning med miljökonsekvensbeskrivning Väg E22 delen Hörby Norra-Vä, Objekt nummer 1081, Vägverket region Skåne 2001.)
- Vägverket 2001. *Vägutredning med miljökonsekvensbeskrivning Väg E22 delen Hörby Norra-Vä*. Objekt nummer 1081. Vägverket region Skåne.

Ordlista

Arkeologiska begrepp

Boplats: Plats där man under förhistorisk tid vistats och där föremål, råämnen för bearbetning, byggnadslämningar, byggmaterial och/eller avfall lämnats kvar på marken.

Bytomt/Gårdstomt: Lämningar efter skattlagd eller mantalssatt bebyggelseenhet. Indikeras av kulturlager, husgrunder eller andra lämningar.

Depåfynd: Fyndplats för ett eller flera föremål som kan antas ha medvetet lagts ner på platsen. Gäller inte sentida fynd

Flatmarksgrav: Förhistorisk grav utan idag synlig markering ovan jord.

Fossil åker: Varaktigt övergiven åkermark, formad genom äldre tiders brukningsmetoder. Omfattar även åkermark som fortfarande används om spåren efter äldre tiders bruk är mycket tydliga. Kan t.ex. bestå av bandparceller, blockformiga eller oregelbundna parceller eller av röjningsrösen.

Fyndplats: Fyndplats för enstaka eller fåtal föremål/artefakter från förhistorisk tid, medeltid eller äldre historisk tid.

Dike/ränna: Grävd ränna eller dike.

Färdväg: Äldre stig, väg och järnväg, som t.ex. hålväg, vägbank och banvall.

Husgrund, historisk tid: Lämning eller ruin efter enstaka byggnad från historiskt tid. Används för bebyggelselämningar som inte kan föras till andra lämningstyper, t.ex. lägenhetsbebyggelse.

Hällristning: Yta på fast berg eller block, med en eller flera ristande, huggna, knackade eller slipade figurer och linjer.

Hög: Förhistorisk gravanläggning med markerat välvd profil och övertorvad yta som till större delen är uppbyggd av sand eller jord.

Lägenhetsbebyggelse: Lämningar efter mindre bebyggelseenhet (jordbruksenhet), som inte skattlagts, t.ex. torp eller backstuga.

Område med fossil åkermark: Sammansatt lämningstyper med olika typer av åkerbrukets lämningar, t.ex. röjningsröse, hägnad, fossil åker.

Röjningsröse: Stensamling som uppkommit genom röjning, i regel för odling, men ibland även för annan verksamhet.

Röse: Förhistorisk gravanläggning med markerat välvd profil, uppbyggd av stenar utan synlig inblandning av sand eller jord.

Stenkammargrav: Förhistorisk gravanläggning (megalitgrav) bestående av en gravkammare med väggar och tak av hällar eller block.

Stensättning: Förhistorisk gravanläggning med flack eller svagt välvd profil.

Vägmärke: Stenar, skyltar eller stolpar uppsatta vid allmän väg som avståndsmarkeringar eller med skriftliga uppgifter om bl.a. avstånd till en viss plats, t.ex. om avståndet till närmaste gästgiveri, stad etc.

Ur Riksantikvarieämbetets beslut 2002-12-17 avseende antikvarisk bedömning vid registrering i RAÄ:s fornminnesregister

Kulturgeografiska begrepp

Bandparcell: Långsmal markindelning som ofta avgränsas av stensträngar, låga jordvallar eller terrasskanter.

Enskifte: Skiftesreform som syftade till att varje gårds ägor skulle samlas till ett enda sammanhängande område (skifte) och att gårdsbebyggelsen skulle placeras på det tilldelade området. Denna typ av skifte genomfördes redan under 1780-talet inom flera byar tillhörande Svaneholms gods vid Skurup, men en förordning om enskifte kom först 1803 för Skåne, året därpå för Skaraborgs län och 1807 för en stor del av övriga Sverige.

Fredningssystem: Begrepp som avser den rytm med vilken ett inägoområde, en vång eller lycka, växlade mellan att vara fredat mot kreaturen för odling respektive låg öppet för kreaturen som betesmark under odlingssäsongen. Exempel på fredningssystem är ensäde (årlig fredning), tvåsäde (fredning vart annat år eller två år av fyra) och tresäde (fredning två år av tre). I kulturgeografisk litteratur används ofta termen *odlingssystem* synonymt med *fredningssystem*. Kulturgeograf Sven Dahl som utarbetade en mycket detaljerad terminologi för förhållanden i det äldre odlingslandskapet menar att detta är olyckligt och att odlingssystem istället bör vara ett överordnat begrepp som även innefattar de olika åkerfallens växling mellan trädesläggning och odling med olika grödor, dvs. växtföljden

eller odlingsrytmen. Trots att en vång hade fredningssystemet ensäde, dvs. fredades varje år för odling, var det åtminstone i Skåne vanligt att betydande delar av åkern i vången trädades regelbundet. Likaså var det vanligt att betydligt mer än 1/3 av åker i en by med tresäde låg i träda ett genomsnittligt år. Fredningssystemet för en by bestämmer således *inte* hur stor andel av åkern som faktiskt låg i träda ett genomsnittligt år, utan bara hur stor del som inte var fredad och kunde nyttjas som betesmark under odlingssäsongen.

Frälse/frälsegods: Samhällsgrupp/egendom som var befriad från vissa grundskatter och andra pålagor. De frälsta grupperna var adeln (det världsliga frälset) och kyrkan (det andliga frälset). Med frälsegods avses här jord/gård som tillhörde adeln.

Geometrisk avmätning: Typ av storskalig lantmäterikarta med tillhörande beskrivning och arealredovisning som framställdes under perioden från 1630-talet till skiftesperioden under 1800-talets början. Kartorna visar ofta inägornas faktiska ägoindelning i tegskifte och vilka tegar som tillhörde byns olika hemman.

Hemman: Äldre benämning för mantalssatt jordbruksfastighet. En by var skattemässigt indelad i minst två hemman. Ett hemman kunde i brukningmässigt hänseende vara uppdelat på flera bruknings- eller

hemmansdelar vilka närmast motsvarar vad vi i senare tid betraktat som gårdar.

Jordrevning: Uppmätning av inägor till en gård eller by, ofta i samband med skattläggning, skifte av jord e.d. Resultaten från uppmätningen finns ibland bevarade i s.k. jordrevningsprotokoll.

Koncept: De äldre lantmäterikartorna finns ofta bevarade i minst två versioner, ett arbetsunderlag eller *koncept* som lantmätaren skapade vid själva lantmateriförrättningen och som normalt arkiverades i de regionala lantmaterimyndigheternas arkiv och minst en renritning eller *renovation* som hamnade i lantmäteriets centrala arkiv.

Inäga: Den del av marken till en bebyggelseenhet som hägnades in för odling och/eller höskörd. De huvudsakliga markslagen inom inägorna var åker och äng.

Laga skifte: Den senaste av de stora skiftesreformerna i landet. Stadga om laga skifte kom 1827. Genom laga skifte blev de krav som fanns för enskiftet något uppmjukade och ägorna till ett hemman kunde fördelas på upp till tre olika delområden (skiften). Laga skiftet blev därigenom lättare att genomföra än enskiftet i landsdelar med småbruten och kuperad terräng och där delar av bymarken inte var lämpade för uppodling.

Lycka: Mindre, särhägnat inägoområde med åker och/eller äng. Mark i lycka tillhörde ofta endast ett eller ett fåtal av byns hemman.

Planteringshage: Område inom utmark eller inäga som hägnades in och fredades mot kreaturen för att skydda trädplantering. Särskilt vanligt blev det med anläggande av planteringshagar fr.o.m. det tidiga 1700-talets planteringskampanjer som drevs av kronan för att motverka den tilltagande skogsbristen inom många bygder. Ofta omgärdades planteringshagar av stengärdsgård.

Mantal: Beräkningsenhet för skatten på jord och andra resurser som kunde tillhöra ett hemman. Ursprungligen motsvarade ett helt mantal vad som ansågs vara en fullsutten gård, dvs. en gård som gav full bärgning för en bondefamilj.

Oråker: Begrepp som i de äldre lantmäterihandlingarna används för att beteckna mark som tidigare varit uppodlad till åker men ödelagts och istället vanligen nyttjades för höskörd eller som betesmark.

Ren/åkerren: Den ej uppodlade kanten kring en åkeryta eller mellan angränsande åkerytor. Åkerrenen kunde antingen bestå av gräsmark på vilken man vanligen skörde hö eller så dumpades röjningssten från åkern på ytan.

Renovation: se *Koncept*.

Rågång: Äldre benämning på en gräns mellan ägoområden till byar eller enstaka hemman.

Råmärke: Äldre benämning på fysisk gränsmarkering. Ofta belägen i punkter där rågången ändrade riktning.

Solskifte: Ett sedan medeltiden tillämpat system för fördelning av inägomark mellan hemmanen i en by. Solskiftet har fått sitt namn efter den ordningsprincip som gällde vid tegarnas fördelning inom teglagen. Varje hemman fick sin teg i samma relativa läge inom teglaget som gårdstomtens belägenhet på bytomten. Hemman med gårdstomten längst åt söder eller öster på bytomten erhöll även teger längst åt söder eller öster inom respektive teglag.

Stensträng: Mer eller mindre tydlig rad med stenar. Stensträngen kan antingen vara en raserad, tidigare uppstaplad stenmur eller det låga stenfundamentet till en hägnad som i äldre tid varit kompletterad med annat hägnadsmaterial, t.ex. med flätat risgärde placerat ovanpå.

Stänketråd: Ett i äldre lantmäterihandlingarna nyttjat begrepp för enstaka, glest stående träd.

Teg: Långsmalt ägoområde av åker eller äng till ett

hemman. Inägorna till byarna var fram till 1800-talets skiftesreformer i många fall indelade i mindre delområden, s.k. teglag eller fall, som i sin tur bestod av tegar tillhörande byns olika hemman.

Utmark: Markområde utanför inägorna. Utmarken nyttjades främst som betesmark och om den var skogsbeväxt även som källa för diverse skogsprodukter. Till skillnad mot inägorna som var fördelade på byns olika hemman nyttjades utmarken normalt gemensamt av byn. Ofta var utmarksområden till närliggande byar och enstaka hemman inte hägnade mot varandra, utan hela utmarksområdet fungerade som en gemensam betesmark.

Vång: Större inhägnat inägoområde med åker och/eller äng. Vanligtvis hade en bys alla hemman tillhörande ägor i samtliga byns vångar. Termen *vång* är sydsvensk (dansk) och motsvaras norrut i landet av *gårde*.

Vångalag: För att minska mängden hägnad som behövde byggas och underhållas kunde angränsande byar eller enstaka hemman låta bygränsen mellan respektive bys vångar ligga öppen utan hägnad. Förutsättningen var att de angränsande vångarna hade samma fredningssystem. Inom vissa skånska slättbygder förekom det under 1700-talet stora vångalag i vilka uppemot tiotalet byar var delägare.

Administrativa uppgifter

Riksantikvarieämbetets dnr: 421-3074-2004

Länsstyrelsens dnr och datum för meddelande: 431-30898, 2005-03-08

Undersökningstid: fältinventering 7–11 november 2005

Projektgrupp: Anne Carlie, projektsamordnare och arkeolog, UV Syd

Tony Björk, arkeolog, Regionmuseet

Lars Persson, kulturgeograf, Malmö Kulturmiljö

Bo Strömberg, arkeolog, UV Syd

Brita Tronde, specialist fältinventering, Regionmuseet

GIS-analys och IT-stöd: Karin Lund och Kennet Stark, Riksantikvarieämbetet UV Syd.

Projektstöd: Mats Riddersporre, kulturgeografi/MKB, Malmö Kulturmiljö

Bo Knarrström stenåldersspecialist, UV Syd

Thomas Andersson, fornminnesinventering UV Syd

Samarbetspartners: Malmö Kulturmiljö och Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Fältinventering längs vägkorridor: ca 22 kilometer lång, 300–800 meter bred

Läge: Ekonomiska kartan, blad Linderöd 3D 0f m fl.

Koordinatsystem: Rikets nät 2,5 gon Väst

Intrasisundersökning: S2005:029

Vägverket, Riksantikvarieämbetet, länsstyrelser samt grävande institutioner och museer har under en följd av år påtalat problemen med att arbetsprocessen vid vägprojekt och den antikvariska processen inom ramen för Kulturminneslagens 2 kapitel, inte ligger i fas med varandra. Problemen rör alltifrån svårigheter med tilldelning av finansiella medel för antikvariska insatser i inledningen av vägprojekt, till problem med marktillträde i samband med arkeologiska provgrävningar.

Föreliggande pilotprojekt skall ses som ett försök att utveckla nya former för arkeologiska planeringsunderlag. Inför projektet ställdes frågan om hur man med

ickegrävande metoder och begränsade medel kan få fram relevanta underlag om fornlämningar och kulturlandskap tidigt i vägprocessen – ett underlag som inte bara gör det möjligt att minimera de fysiska ingreppen i kulturlandskapet, utan även begränsar kostnaderna för arkeologi.

Pilotprojektet har genomförts i samband med Vägutredning, inför arbetsplanen, för väg E22 delen Linde-röd-Vä i Skåne. Projektet har initierats och bekostats av Vägverket Region Skåne och Länsstyrelsen i Skåne län. För genomförandet svarar Riksantikvarieämbetet UV Syd i Lund, Regionmuseet i Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne och Malmö Kulturmiljö.

